

O NEKIM ASPEKTIMA ODNOSA STANDARDNOG JEZIKA I DIJALEKTA

Standardni jezik, kao i pojedini dijalekatski idiomi, u dijalektičkom je odnosu prema onome što predstavlja jezik (language): to je odnos između opće težnje k produkciji, i razumijevanju te produkcije, i govora, govornog akta, sa svojim vlastitim zakonitostima koje djeluju u procesu govornog priopćavanja. Opća težnja k produkciji, koju izazivaju lingvistički i izvanlingvistički razlozi, zajednička je svim jezicima, a govorni akt prema vlastitim zakonitostima usmjerava unutrašnji tok govornoga procesa.

U nizu sustava koji predstavljaju dijalekti jednoga jezika standardni se jezik odvaja od njih, između ostalih razloga, i zato što se stvara i razvija kao viši oblik jezičnoga postojanja, a njegovo je bitno obilježje normiranost. U toku povijesnoga razvoja standardnoga jezika u njemu se skupljaju ogromna izražajna bogatstva, on u sebi razvija mogućnosti za mnogobrojne načine izražavanja u različitim vrstama komunikacije. U odnosu na standardni jezik dijalekt je lokalno ograničen, a nenormiranost ga čini, među ostalim elementima, neotpornijim na vanjske (lingvističke i izvanlingvističke) utjecaje, pa je on već i zbog toga u slabijem položaju u odnosu na standardni jezik.

Ipak, jezik je društvena pojava, pa zbog toga ni jedan govor, ni jedan jezik (pa ni standardni jezik) nije izoliran i neosjetljiv na razne vanjske utjecaje. Među tim utjecajima značajni su i međusobni utjecaji dijalekata jednoga jezika i standardnog jezika. Kontakti standardnoga jezika i dijalekata jednoga jezika najprirodnija su vrsta kontakata, jer je svaki govornik standardnog jezika istovremeno i nosilac svoga prirodnoga dijalekatskoga idioma. Istovremeno, standardni je jezik, kao jezik opće komunikacije jednoga društva i kao »viši« oblik izražavanja svakoga pojedinca u tom društvu, »jezik prestiža«, sa značajnim utjecajem na govor svakoga pojedinca, odnosno govorne grupe kao cjeline.

Danas, u vrijeme izvanredno razvijenih izvanlingvističkih kontakata, gotovo i nema izoliranih područja (pa ni pojedinaca) koji nisu izloženi utjecaju standardnoga jezika. Dijalektolog je na terenu vrlo često suočen sa situacijom da probija sloj utjecaja koji na govornika vrši standardni jezik. U susretu sa strancem većina će autohtonih govornika pokušati uspostaviti sporazumijevanje standardnim jezikom. Međutim, i u takvoj situaciji, kada takav govornik upotrebljava standardni jezik kao jezik sporazumijevanja, u njemu ostaje duboko zapretan njegov domaći izraz, pa će ga, pored akcenta i intonacije i možda nekih fonetskih i morfoloških osobitosti otkriti i riječi vlastitoga idioma koje govornici spontano upotrebljavaju. S druge strane, upravo je leksik ona najosjetljivija jezična razina na koju se najlakše utječe. Naročito izvanlingvističke potrebe zahtijevaju često unošenje novih izraza, novih pojmova i u dijalekatski idiom. A najčešći, pa i najlogičniji put posuđivanja ide preko standardnog jezika.

Za razliku od dijalekta, standardni je jezik normiran, pa je zaštitni obrambeni sloj jači, ali i normirani standardni jezici nisu sasvim lišeni vanjskih utjecaja. Govorni standardni jezik, živa komunikacija, izaziva određene promjene i odstupanja od norme. Ta odstupanja od norme vrlo često nose pečat dijalekatske baze govornika. Tipične su i poznate divergencije u hrvatskom književnom jeziku fonetske prirode govornika s, npr., sjevernočakavskoga područja (Hrvatsko primorje) u izgovoru glasa ć; jednako je tako prepoznatljiv i govornik s dalmatinskog područja (akcent, krajnje m>n itd.). Do odstupanja te vrste dolazi i kod govornika s kajkavskom bazom kada se služe standardnim jezikom (č, ć=č, obezvučenje zvučnih suglasnika na kraju riječi: zapad>zapat i sl.).

Ali ni pisani oblik standardnog jezika nije posve zaštićen od utjecaja dijalekata. To naročito vrijedi za leksik, koji je jedan od najnestabilnijih razina svakoga govora, jer se promjene fonološke i morfološke prirode ne dešavaju naglo, one su postupne i dugotrajne, usko povezane s unutrašnjim jezičnim sustavom.

Da bi dijalekatske riječi, dakle riječi lokalno obilježene, ušle u sferu neutralnog standardnog jezika, treba da prođu put kroz opći govorni jezik, opću govornu upotrebu, u kojoj potvrđuju svoju semantičku vrijednost. Riječi, npr., koje pojedini književnici upotrebljavaju u svojim djelima, a preuzeli su ih iz dijalekata, ne postaju samim tim i riječi standardnoga jezika. pisci 19. stoljeća su, npr., u doba književnoga romantizma, u skladu s probuđenim osjećajem za sve što je prirodno, vezano uz selo i seoski način života, rado posezali i za riječima iz onih dijalekata koji su im bili bliski. To su činili i Balzac, i George Sand i drugi, ali mnoge riječi od onih koje su oni upotrijebili u svojim književnim tekstovima nisu postale i riječi suvremenog francuskog standardnog jezika. I pisci hrvatskog romantizma, u skladu sa svojim osjećajima regionalne pripadnosti, unosili su u svoja djela riječi iz čakavskog i kajkavskoga narječja. U svojoj radnji o jeziku A. Kovačića V. Anić je

pokazao koliko se mnogo Kovačić služio leksemima kajkavskoga narječja, ali je samo jedan njihov dio ostao i sastavni dio hrvatskoga književnoga jezika.

Uzroci za unošenje dijalekatskih riječi u standardni jezik različiti su, ali osnovni su razlozi: 1) potreba za unošenjem u vokabular standardnoga jezika nekoga novoga pojma; ta se potreba može riješiti ili posuđivanjem strane riječi, ili stvaranjem kovanice, ili direktnim preuzimanjem iz dijalekta; 2) potreba za preciznijim određivanjem nekoga značenja, koje je u nekom dijalektu jasnije leksički određeno, odnosno potreba za stilskom obojenošću nekoga pojma.

Proučavanja leksičkoga blaga hrvatskoga književnog jezika omogućuju da se prate razni pravci bogaćenja rječničkoga sustava hrvatskoga književnog jezika u raznim razdobljima u njegovoj prošlosti. Tako su od 19. stoljeća dalje u nj ušle nove riječi koje su prije bile lokalno ograničene. Mnoge dijalekatske riječi koje danas normalno funkcioniraju u hrvatskom književnom jeziku bile su u ranijoj fazi njegova razvitka odbacivane zbog svoje dijalekatske obojenosti, ali je govorna praksa potvrdila njihovu obavijesnost i upotrebnu vrijednost. Još je u svom Savjetniku Martić odbacivao kao dijalekatske riječi *kukac* zato što je kajkavska, *kljova*, *jad* kao čakavsku, *huškač* kao kajkavsku, *dječarac* itd., a danas se te riječi upotrebljavaju na širokom području hrvatskoga književnog jezika.

Potreba za unošenjem nekoga novoga pojma javlja se naročito onda kada se stvaraju znanstvene terminologije. Na području hrvatskoga književnog jezika značajnu je ulogu na tom planu odigrao Rječnik znanstvenoga nazivlja B. Šuleka. Premda se o Šuleku često govorilo kao o lingvistu koji je mnoge riječi preuzeo iz drugih slavenskih jezika ili ih sam iskovao, »ne smije se zaboraviti ni to da je Šulek prije pozajmljivanja nastojao iskoristiti sve stručne nazive, koji postoje i u štokavskom, i u kajkavskom, i u čakavskom narječju« (Lj. Jonke, Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, str. 177). Gotovo su nam danas nezamislivi rječnici bez općeprihvaćenih termina *kukac*, *kljova*, *češer*, *žohar*.

Iz dijalekata često ulaze u standardni jezik i riječi iz područja zanata i zanimanja. U tu grupu idu riječi hrvatskoga književnog jezika kao: *ličilac*, *ličiti* (iz kajkavskoga narječja), *klesar*, *klesati* (iz čakavskoga narječja) i sl.

Normalno je da riječi za upotrebne predmete u standardni jezik ulaze iz onih dijalekata na području kojeg se takvi predmeti najviše upotrebljavaju. Tako su u hrvatski književni jezik ušle *brenta* (iz čakavskog i kajkavskog narječja), *spužva* (iz čakavskog narječja) i dr.

Ali ne samo posve novi pojmovi, nego i preciznije označavanje određenoga semantičkoga polja, potreba za nijansiranjem značenja zahtijeva često novi izraz, novi leksem, pa i tu dobro dolaze srodni dijalekatski leksemi. Riječi *črčkati*, *črčkanje*, *načrčkati*, ili *darežljiv*, *darežljivost* ne poklapaju se posve sa semantičkim poljem riječi *drljati*, *drljanje*, *na-drljati*, odnosno *podašan*, *podatljiv*, *podašnost*, koje su im u standard-

nom jeziku značenjski najbliže. Isto tako riječ *dječarac* (preuzeta iz kajkavskog narječja) stilistički je drugačije obojena od riječi *dječak*, ili riječ *jad* (iz čakavskog narječja) od riječi *gnjev*, *ljutina*.

Dijalekatska je riječ, dakle, jedan od stalnih mogućih izvora bogaćenja standardnog jezika, njegov najprirodniji izvor. Pa i tekstovi naših suvremenih pisaca, u kojima često nalazimo riječi preuzete iz nekog dijalekatskog idioma, pokazuju nam koliko je bogat i nepresušan taj izvor.

Literatura

1. Vladimir Anić, Jezik Ante Kovačića, Zagreb 1971, str. 1—228.
2. Ljudevit Jonke, Slavenske pozajmljenice u Šulekovu »Rječniku znanstvenoga nazivlja«, Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, Zagreb 1971, str. 161—178.
3. Dr. T. Maretić, Hrvatski ili srpski jezični savjetnik, Zagreb 1924.
4. J. Chaurand, Introduction à la dialectologie française, Paris 1972, str. 1—286.
5. Bogoslav Šulek, Rječnik znanstvenoga nazivlja, Zagreb 1874.

Résumé

SUR QUELQUES ASPECTS DE RELATION EXISTANT ENTRE LA LANGUE STANDARDISÉE ET LES DIALECTES

Dans les situations langagiques de contact très caractéristiques sont les influences réciproques exercées entre la langue standardisée et les idiomes dialectaux. C'est une des plus naturelles parmi les espèces de contact langagique dont l'influence est visible surtout dans le domaine du lexique. Les exemples des lexèmes primordialement dialectaux tels que *kukac*, *češer*, *huškač*, *klesar*, etc., qui font aujourd'hui la partie substantielle du vocabulaire de la langue littéraire croate, démontrent comment le mot dialectal, accepté par la pratique de la langue parlée, est très informatif et fonctionnel. C'est ainsi qu'il peut devenir une source la plus naturelle de l'enrichissement du vocabulaire de la langue standardisée.